

Kortfattad skolhistoria

1842

1842 beslutade Sveriges riksdag om att **allmän folkskola** skulle införas, varvid det krävdes av alla av Sveriges socknar på landsbygden och församlingar i städerna att de inom fem år skulle ordna skollokaler, anställa lärare och ordna läraranstalter.

Uppsala seminarium öppnades 1843 och redan 1845 tar den första generationen i familjen Thunvalls skolhistoria, C.P. Carlqvist, sin lärarexamen.

Han var handikappad och "dög" ej till vanligt arbete. Han gick de 5 milen, från Sparrsätra där han var född, in till Uppsala för att pröva in på seminariet.

Skolor för barn fanns emellertid långt före 1842 på många håll i landet, men genom folkskolestadgan blev folkskolan obligatoriskt för socknarna. Bland ämnena fanns läsa, räkna, skriva, teckning, geografi, historia, kristendom och gymnastik. Kristendomen var ett av de viktigaste ämnena och kyrkan hade starkt inflytande på skolan.

Luthers lilla katekes,

läroboken som blev allt vanligare i de svenska hemmen och alltsedan reformationen det svenska folkets viktigaste lärobok i kristna tron och ibland den enda boken i hemmet.

På P. Herzogs Aktie-bolags förlag har denna dag utkommit och finnes att tillgå i alla bokläddor:

Katekesen

i ny upplaga

med trosartiklarna, instiftelseorden till dopet och nattvarden, morgon- och aftonböner m. m. riktade till öfrer- och läroskolorna med nya kyrkobokhandböcker.

På ofruktstående förlag är redan förut utkommit: **ABC-boken** samt **Skolpsalmboken** — för skolempförens de mest praktiska, som i handboken förklarats.

Annons i Svensk Lärartidning 1896

Martin Luther författade en "stor" och en "liten" katekes, varav den lilla var så grundläggande att den skulle läras utantill.

Katekesen inpräntade den lutherska trons fem huvudstycken: de tio budorden, trobekännelsen, Fader vår, dopets sakrament och altarets sakrament.

Det skedde genom att de ursprungliga texterna tillsammans med de av Luther tillfogade frågorna och svaren om dessa texter lärdes utantill.

Katekesen blev också den svenska folkskolans viktigaste lärobok från 1842 och fram till 1920-talet.

Katekesen blev samtidigt den tidens samhällslära. I Luthers förklaringar betonades också uppdelningen mellan överhet och undersåtar.

Skriva och läsa

I 1800-talets skola var det ont om skrivpapper och man fick använda andra metoder för att lära barnen skriva.

"Skrifövningarna började i sand, först med fingret sedan med träpinne. Man kunde därefter öfvergå till skrifning med krita på en svartmålad bänkskifva. Sedan fingo barnen skriva på skiffertavla med griffel (stående) och till sist på papper (sittande)".

Så sent som på 1990-talet var våra grannländer i öst i samma situation.

I t.ex. Estland, strax efter frigörelsen (1991), var det främst papper, pennor samt skriv- och räkneböcker som saknades. Idag finns samma problem i många fattiga länder i världen.

Man skulle vara sparsam, flitig och ordentlig i 1900-talets skola.

När barnen skulle läsa fick de inte smutsa ned böckerna med sina fingrar utan använda en pinne - läs-pinne och med den följa med i texten.

Om inte skolan hade råd att köpa in svarvade pinnar fick föräldrarna i uppdrag att göra sådana åt barnen

I många skolor fanns även badkar för att barnen skulle lära sig vikten av hygien i en tid då sjukdomar fortfarande grasserade.
Lärarna var ofta utbildade på att ge smittkoppsvaccinering.

I folkskolan gick de flesta svenskar medan en minoritet fortsatte i läroverken. Att gå i läroverket kostade pengar och bara de mer välbemedlade hade råd att gå där. Fattigare barn fick dock ibland friplatser.

Lärarna i folkskolan kallades folkskollärare, klasslärare som utbildades vid så kallade folkskoleseminarier.

1850 - 1919

1874 tar den andra generationen lärare i släkten Thunvall vid.
Fredrik Thunvall tar sin examen och 1879 tar hans hustru Jenny examen vid ”anstalten för bildande af småskolelärarinnor”.

1858 införs **småskola** som benämning på folkskolans klass 1 och 2.
I småskolan undervisade småskollärare, som också var klasslärare och som utbildades vid så kallade småskoleseminarier.

Från 1850-talet godkänns officiellt kvinnor som lärare i folkskolan men motståndet mot gifta kvinnliga lärare fanns in på 1920-talet. Det ansågs ”att den gifta lärarinnan inte helt kunde ge sin kraft och sina omsorger åt skolbarnen. Medan den ogifta lärarinnan kunde ge dem ”sin ursprungliga moderskärlek”, måste den gifta sköta sina uppgifter i skolan med ”delat hjärta”. Det blev en slitning mellan skolans intresse och hemmets.”¹

Under 1870-talet började kommunalstämman att diskutera en skola i Finneby och i slutet av 1870-talet stod skolan färdig.
I Finneby undervisade i s.k. B-form dvs. flera klasser i samma klassrum.

1878 års stadga föreskrev sexårig folkskola med tolv kurser, men det fanns även klass 7 och klass 8, vilka var frivilliga. De brukade kallas **fortsättningskola** och fick från 1877 statsbidrag.

Skolbarn, Helena Friman m.fl. (Tiden) 1985

I fortsättningsskolan undervisades bl.a. i medborgarkunskap och skolkök, en utbildning för vuxenlivet

Stavningsreform

1906 genomdrevs, under stort motstånd, en reform som kom att få stor betydelse för folkskolan.

Det var den rättstavningsreform som bl.a. förenklade stavningen av "v" och "t". Ord som t.ex. *blifvit, äfven* skulle stavas med "v" *bliva, även* och ord som t.ex. *godt, rödt* skulle stavas med "t" *gott, rött*.

Stavningsreformen genomfördes på initiativ av Fritjuv Berg under hans tid som ecklesiastikminister i den Staffska ministären efter 1905 års val. När den genomdrevs kallades den för "*stafningsukasen*"², och väckte förbittring inom åtskilliga kretsar.

ABC och folkskolans läsebok

Undervisningen bedrevs 1820–60 ofta med hjälp av **Bell-Lancaster-metoden**, dvs. med försigkomna elever som hjälplärare, s.k. monitörer.

I Bell-Lancaster-skolor användes tabeller för läsning och sandbänkar för skrivning, dvs. en skriv-läsmetod.

Fredrik Thunvall, andra generationens lärare i släkten Thunvall, gick själv i en skola med skolmästare och monitörer.

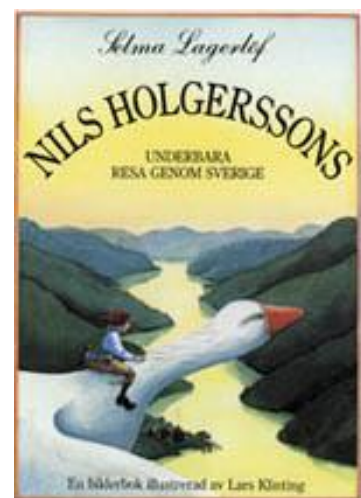
ABC-böckerna, efter tyskt mönster, hade funnits länge i undervisningen, men nu kom en **ny typ av läseböcker** som t.ex. *Ny ABC-bok* (Flodin 1841), *Barnens första bok* (Falk 1858), *Läsebok för småskolan* (Kastman 1867), *Läsebok för barn i hemmet* (Rodhe 1867) och mot slutet av århundradet *Att lära läsa utan tårar* (Bäckman & Svensk 1890).

I början av 1900-talet avlöstes den traditionella ABC-boken av den ofta färglagda *läseboken*, t.ex. *Sörgården* av Anna Maria Roos. *Sörgården* utkom under tiden 1912-1936 i en miljon böcker.

Nu ökade också behovet av en ny typ av läsebok

År 1906 publicerades första delen av folkskolans nya läse- och geografibok "*Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*", skriven av Selma Lagerlöf. Den andra delen, som gjorde verket komplett, publicerades år 1907.

I Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige får man följa skånepågen Nils Holgersson som av en tomte förvandlas till en pyssling och får uppleva sitt livs äventyr tillsammans med tamgäsen Mårten som med

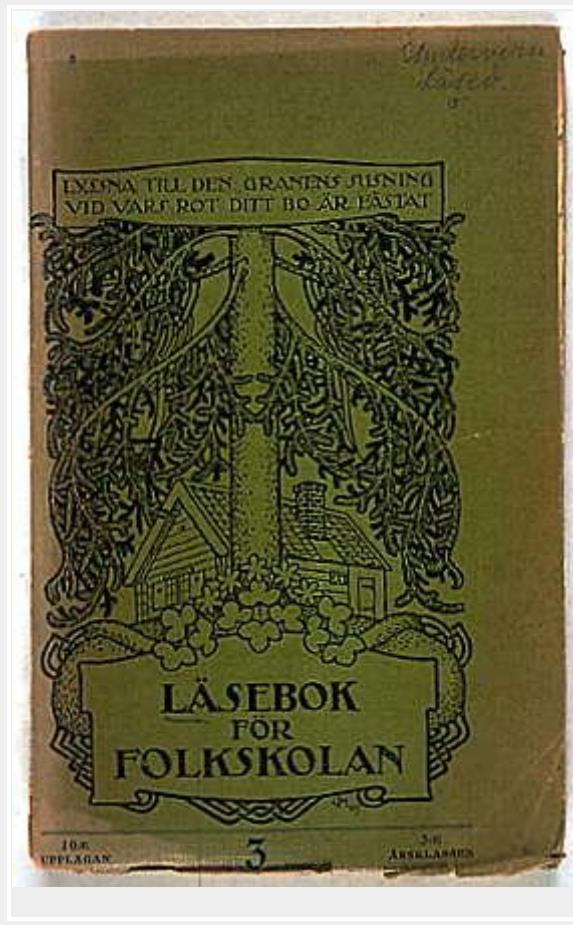
² Ukas =(tvingande) påbud från myndighet

pysslingen på ryggen rymmer tillsammans med vildgåsen Akka och hennes flock.

Boken beställdes 1901 av Svenska allmänna folkskoleföreningen som ett led i att försöka modernisera dåtidens läromedel. Boken skulle locka till kunskap om Sveriges geografi och på samma gång utgöra en god läsebok. Boken trycktes i ständigt nya upplagor och användes i skolorna långt in på 1950-talet.

En annan trotjänare var **Folkskolans läsebok**, *Läsebok för folkskolan*,

Folkskolans läsebok

Folkskolans läsebok fick med 10:e upplagan (1907) sin kända omslagsbild, tecknad i jugendstil av Olle Hjortzberg. Den prydde även parallellupplagan. Granen står som vårdträd på blåsippskullen vid den lilla stugan. Mottot hade i olika former tidigare använts av Artur Hazelius, Viktor Rydberg och Zacharias Topelius. Ursprunget är att söka i den finska ordspråksskatten, förmedlad till Sverige genom bl.a. Kalevala-översättningen 1841.

Debatten om läsinlärningen har kommit och gått ända in i modern tid. Witting, Ingvar Lundberg, Sundblad/Allards LUS och LTG-metoden är namn och begrepp som fyllde facklitteraturen under 1970- och 80-talet. En viss förvirring uppstod bland lågstadielärarna. Skulle de lita på gammal beprövad läsinlärning eller ge efter för nya strömningar?

I Finneby undervisades barnen på 1950-talet av en folkskollärarinna, som inte hade behörighet i läsinlärning. Det ordnades då så att två småskollärarinnor från

Ramsjö, Anna Hedström och Svea Östman, kom till Finneby och svarade under några veckor för läsinläringen.

Men det fanns inte bara böcker i skolan. Ett läromedel som otaliga skolklasser mött genom åren är **skolplanschen**. Det var ett sätt att med hjälp av illustrationer försöka förmedla kunskap i skolorna. Vanliga förekommande motiv är växter, djur, årstider, främmande miljöer, historiska händelser och bibliska motiv.

Det var märkligt att även bilder av företeelser, växter och djur som var mycket väl kända av barnen förmedlades via planscher

Många av skolplanschererna är målade av kända konstnärer som t.ex. Bruno Liljefors.

Skolplanscher började användas redan från 1850-talet men var mycket vanliga i folkskolan i Sverige från 1890-talet fram till 1970-talet. Skolplanschen har med tiden blivit ersatt av diabilder, overheadbilder, filmprojektor, video eller en kombination av dator och videoprojektor.

1919

Under senare hälften av 1800-talet utvecklades folkskolan i rask takt. Då kom 1878-, 1889- och 1900-års normalplaner, med försök att komma ifrån katekespluggandet, en metod som varit norm även för andra kunskapsämnen. Förståelse och åskådlighet började bli viktig.

1919 infördes en ny undervisningsplan för folkskolan (UPL 1919), som bland annat avskaffade katekesen inom kristendomsundervisningen. Den nya undervisningsplanen var en brytpunkt för folkskolans pedagogiska utveckling men i många skolor härskade även i fortsättningen den under 1800-talet utformade förmedlingspedagogiken med dess formalism och passivering.

Anton Thunvall den tredje generationen lärare i familjen Thunvall, som tog sin examen 1904, fick alltså börja att undervisa efter 1900 års normalplan där katekespluggande var viktig men 1919, när han flyttat från Ramsjö, fick han undervisa efter 1919 års undervisningsplan som hade modernare idéer om hur undervisningen skulle gå till.

Med 1919 års plan kan man säga att den moderna skolundervisningen tog sin början. Visserligen levde t.ex. metoden att lära sig utantill kvar långt in på 1950-talet

Antalet skolar ökades med tiden i och med det svenska samhällets utveckling och ökade krav.

1930 till 1955

På 1930-talet blev skolplikten sjuårig men alla skoldistrikt följde inte den uppmaningen.

Från 1930-talet började även, på vissa håll, klass 3 ingå i småskolan. Slöjd var ett av få ämnen där man hade ämneslärare i folkskolan.

Sparandet var ett viktigt inslag i fostran av barnen. I skolorna hade man särskilda skolsparbössor där barnen fick lägga sin sparade slant. Kanske tänkte man inte på att det fanns många barn (föräldrar) som inte hade pengar och barnen fick hitta på något svepskäl till att de inte hade med sig sparslanten.

Sparbanken och tidningen Lyckoslanten hade gjort entré i skolan.

Tidningen har som mål att på ett pedagogiskt och enkelt sätt förklara ekonomiska sammanhang både för barn och vuxna. Man vill också ge lärare inspiration i undervisningen om ekonomi och pengar.

Den första Lyckoslanten kom ut till sparsamhetens dag den 31 oktober 1926. Tidningen var ett led i den moderna skolsparrörelsen som utvecklades under 1920-talet och byggde på massmediespridning av sparpropaganda.

Lyckoslanten har innehållit en mängd svenska originalserier sedan starten. Mest känd är förmodligen Birgitta Lilliehööks "Spara och Slösa" om den sparsamma, präktiga Spara och den slösaktiga, köplystna Slösa.

1943 utkom läseboken som blev en riktig klassiker, *Vill du läsa* av Elsa Beskow och Herman Siegvald.

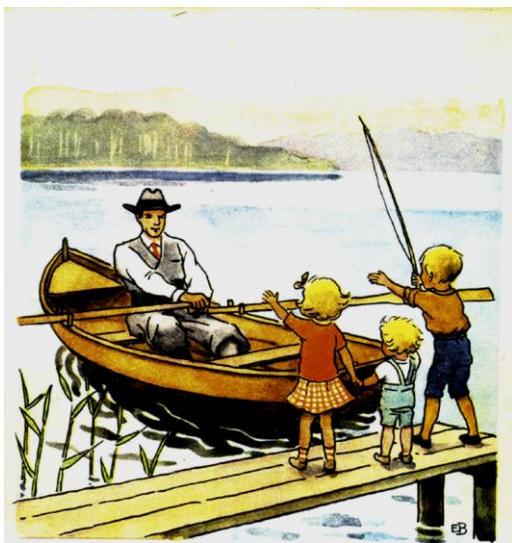
Många är de 40-talister som lärt känna Karo, Per och Lisa i boken.

Bokens läslära bygger på tre läsmetoder:

”talet främst”, ”ljud” och ”ordbildning.”

Läseboken är ett tidigt exempel på att den första läsundervisningen skall bygga på och knyta an till det språk som barnet tillägnat sig redan före skolåldern.

”Textinnehållet är hämtat från barnets egen eller sagans värld och ansluter sig i huvudsak till undervisningsplanens kurs för första skolåret i hembygds-kunskap. Härjämte behandlas några enkla hälso- och trafikregler.”

FAR ROR.

Far! far! O, far!

Rara far!

Ror far?

5

HÄR SER DU KARO.

Han är en fin hund.

Ser du hans lilla hus?

Det är brunt.

Nu är Karo ute ur huset.

Karo är så rar.

Han blir inte ond alls,

då man leker med honom.

”Bu, bu”, sa Toto till Karo.

”Vov, vov”, sa Karo.

Så rullade han runt, runt.

19

Förutom *Karo*, *Toto* och *Far som ror* minns vi texter som *Råttmor kokar te* (alfabetet) och *Gossen som lärde sig läsa utan bok*.

Sagorna *Pelles nya kläder* (1901), *Hattstugan* (1930) och *Puttes äventyr i blåbärsskogen* (1912) blev nu lästa av alla skolbarn.

1943 utkom också *Nu ska vi sjunga*, den berömda och omtyckta sångboken för den svenska folkskolan.

Boken gavs ut på initiativ av Alice Tegnér och är ett resultat av barns egna önskemål om vilka sånger de tycker bäst om att sjunga och lärare över hela Sverige hjälpte till med önskelistor.

Boken ges med jämna mellanrum ut i nyutgåva och hade 2004 sålts i två miljoner exemplar.

2004 kom en CD med ett antal av sångerna.

För att skapa en enhetlig sångskatt valde man ut ett antal sånger, **stamsånger**, ”till allmänt inlärande vid sångundervisningen i de under skolöverstyrelsens inseendeställda läroanstalter vid vilka sådan undervisning bedrivs”.

Gustav Thunvall i Sunds skola i början av 1950-talet

1935 tar Gustav Thunvall, den fjärde generationen lärare, sin folkskollärarexamen vid seminariet i Uppsala.

Det var ont om lärarjobb då och Gustav fick åka runt och ha kortare vikariat ett par år. Efter ett par tjänster i Uppland och Västmanland flyttar han 1945 till Hedsjö skola i Ramsjö skoldistrikt, 1948 till Sunds skola och när den lades ner och centralskolan i Kyrkbyn byggdes flyttades hans tjänst dit.

Han möter många som haft fader Anton som lärare och han hittar också den katederstol som Anton snickrade åt sig när han kom till Ramsjö.

Under Gustav Thunvalls tid som lärare infördes **engelskundervisningen**. Sonen Lennart som slutade folkskolan 1952 före studier i realskola, hade inte fått någon engelskundervisning, vilket gjorde det komplicerat i realskolan där endast Lennart och en flicka från Delsbo saknade grunder i engelska i sin klass.

Många lärare, däribland Gustav Thunvall saknade behörighet, och kanske även kunskaper i engelska. Lösningen var skolradioengelska. 1953 började lärarna att vid en viss tidpunkt på dagen sätta på en radioapparat inne i skolsalen och på det sättet fick Ramsjöeleverna en behörig lärare i engelska.

Radiotjänst startade sina **skolradiosändningar** till skolorna på försök redan 1928 och reguljärt från 1930, men det dröjde alltså över tjugo år innan skolradion nådde Ramsjöes skolor.

Den svenska skolan genomgick troligen, under Gustavs tid som lärare, den största förändringen. Från den strikt reglerade skolan med detaljerade

anvisningar för läraren och att skoldagen började och avslutades med bön till den pedagogiska friheten, elevinflytande och du-reformen.

Sjuårig folkskola

År 1937 beslöt riksdagen att folkskolan skulle göras sjuårig, en reform som blev helt genomförd först 1949. I vissa kommuner blev folkskolan åtta- eller nioårig, i något fall tioårig.

1937 bestämdes även, på förslag av ecklesiastikminister Engberg, att måndagarna skulle vara läxfria.

B- och C-form

Ännu 1940 undervisades 55 % av folkskolans elever i klasser av B- och C-form dvs. alla eller flera klasser undervisades i samma klassrum.

På landsbygden var då folkskolans B2-form den vanligaste, med en småskollärare för klasserna 1–2 och en folkskollärare för klasserna 3–6.

1950-talet utökades skolplikten från sju år till åtta år. Till en början gjordes försök med s.k. frivillig åttondeklass.

Eva Thunvall var en av de elever som provade på detta.

1950 – 1970

Ny undervisningsplan men utveckling mot enhetsskola och grundskola

1955 fick folkskolan en ny undervisningsplan, *U-55*. Då var folkskolan sedan några år tillbaka en skolform på tillbakagång. Under 1940-talet inleddes nämligen ett utredningsarbete som så småningom ledde till enhetsskola och grundskola.

Redan läsåret 1949/1950 införde vissa svenska kommuner **enhetsskola** med sina nio skolår och *den 26 maj 1950 beslutade riksdagen att hela Sverige på sikt skulle införa nioårig enhetsskola*. Sverige blev därmed första europeiska land att införa enhetsskola.

Vi fick bl.a. en skola som delade upp eleverna inför yrkesval och vidare studier, 9 g, 9y och 9 tp

Skolagan avskaffas

Lärarens rätt att utföra skolaga, som godtagits alltsedan medeltiden, inskränktes från slutet av 1800-talet successivt och avskaffades slutligt med utfärdandet av den nya folkskolestadgan 1958.

1944 skapade Ingemar Bergmans film *Hets* debatt om **skolagan** men det dröjde ytterligare 14 år innan den avskaffades formellt.

1962 bytte den svenska enhetsskolan namn till grundskolan.

Från läsåret 1972/1973 fanns enhetsskolan i hela Sverige och därmed avskaffades folkskolan, och det så kallade "parallellskolesystemet" dvs. grundskola och realskola upphörde.

Datorer – nya möjligheter

1985 drogs ett projekt igång för att utveckla en speciell skoldator "Compisdatorn".

Företaget "Svenska Datorer AB" som skulle utveckla och tillverka underverket konkursade ganska omgående. Televerksägda TeleNova och Esselte Studium fick driva skutan vidare och Teli fick tillverka datorn.

Datorn blev verklighet och trycktes mer eller mindre bryskt ut till skolorna där måttligt entusiastiska lärare tvingades lära eleverna hantera en dator som icke existerade utanför skolornas värld. Försöket misslyckades liksom även efterföljaren ABC 80.

Först in på 2000-talet kan man säga att datorn börjar få betydelse i undervisningen

1969 och 1980

Nya reformpedagogiska läroplaner som Lgr 69 och Lgr80 såg dagens ljus. Nu skulle grundskolan utvecklas med ökad skoldemokrati och förändringar av skolans inre arbete.

1969, samma år som 6:e lärargenerationen Anna Thunvall föds, slopas ämnet kristendom och ersätts med religionskunskap.

1975 tar den femte generationen i släkten Thunvall, Lennart Thunvall sin examen vid lärarhögskolan i Göteborg. Folkskolans tid var förbi och grundskolan hade fått sitt högstadium. Lennart utbildade sig till adjunkt i svenska och historia och blev lärare i svenska och samhällsorienterande ämnen. Eva Thunvall började tjänstgöra som textillärare först i Jämtland och sedan i Gällivare kommun. På 1980-talet saknades behöriga textillärare och Eva utbildade sig på distans i Göteborg.

SIA var en reform som skulle lösa många av skolans problem i början av 1970-talet. **SIA** stod för **skolans inre arbete** och utredningen som låg till grund för arbetet var "Skolans arbetsmiljö: Betänkande från utredning om skolans inre arbete". Den diariefördes och blev känd som SOU 1974: 53.

Det var då vi fick uppleva FA-timmar och FA-ledare, organisationerna skulle komma in i skolan.

Det var en mycket tung utredning som hade sin grund i en stark intern reaktion från skolan självt på den existerande läroplanen Lgr 69. Den utgick från en ny syn på skolans eget arbete, på behovet av demokratisering av verksamheten och framför allt lades det vikt på de svaga eleverna. Det fanns en tydlig politisk enighet om att modernisera skolan och gå på djupet med dess problem.

I och med läroplanen 1969 tog statsmakterna ett hårt grepp om styrningen. Olof Palme var den drivande kraften som ecklesiastikminister 1967-68 och utbildningsminister 1968-1969

Lärare och rektorer utbildades i de nya tankarna. Skolan skulle nu vara demokratisk. Skolan skulle motivera eleverna. Deweys aktivitetspedagogik – ”lära genom att göra”. Pedagoger som Freine och Freire blev på modet med pedagogik som särskilt skulle gynna barn från studieovana hem – men som i förlängningen skulle gynna alla barn. Vi lärde av pedagogiska riktningar som montessori och waldorf.

Men **arbetssättet** som kanske var den viktigaste ingrediensen för att ändra lärandet fortsatte att leva kvar i den pedagogiska tradition som präglat hela folkskolans historia.

År 1989 släppte staten greppet om skolan och lät kommunerna ta över ansvaret. Dåvarande skolminister Göran Persson tog initiativ till att skolan helt skulle överföras till kommunerna, som på det sättet skulle få ansvar för skolledar- och lärartjänster. Riksdagen fattade detta beslut i december 1989. Beslutet föregicks av kraftiga protester och demonstrationer.

1991 får friskolor samma rätt till kommunala medel som offentliga skolor.

2004 tog den sjätte generationen Anna Thunvall-Jonsson vid i skolans tjänst. Anna och hennes bror Anders började i skolan på 1970-talet och har upplevt SIA-skolan, Hej matematik och s.k. eget arbete, långt från monitörerna i Fredriks (farfars farfars) skola.

Det är naturligtvis en helt annan skola som Anna jobbar i än den som C.P. Carlqvist undervisade i på 1840-talet men när man studerar skolans historia så finner man drag från 1842 års folkskolestadga.

Pedagogiska vindar har blåst på oss i skolan, ibland vänt och kommit tillbaka efter tjugo-trettio år, ibland hårt styrda av statsmakterna, ja t.o.m. kyrkan, ibland lite lösare.

Ömsom har kommunen/socknen varit skolans huvudman och ömsom staten eller både och.

I Finneby skola kan du se allt detta och uppleva hur vi haft det under 6 generationer lärare.

Lennart Thunvall